

Αξιολόγηση Προγραμμάτων Προαγωγής Υγείας: Η Περίπτωση του Σχολείου ως Φορέα Προαγωγής Υγείας

Μαριάνθη Αλεξανδροπούλου

Evaluation of Health Promotion Programs: The Case of Health Promoting School

Abstract at the end of the article

Νοσηλεύτρια ΠΕ, PhD
Κλινική Μιας Ημέρας Ε.Α.Ν.Π. ΜΕΤΑΞΑ

Υποβλήθηκε: 5/6/2012
Επανυποβλήθηκε: 17/9/2012
Εγκρίθηκε: 5/2/2013

Εισαγωγή: Η συνεισφορά του σχολείου ως φορέα προαγωγής υγείας στο επίπεδο υγείας του πληθυσμού είναι ένα θέμα που απασχολεί τη βιβλιογραφία και γενικά χρειάζεται να διερευνηθεί και να αποτιμηθεί. **Σκοπός:** Η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας προγραμμάτων προαγωγής υγείας στο σχολείο. **Υλικό και μέθοδος:** Η αναζήτηση της βιβλιογραφίας πραγματοποιήθηκε διαδικτυακά στις βάσεις Pubmed, SciVerse Scopus (Εκδοτικός Οίκος Elsevier), και μέσω της μηχανής αναζήτησης Google Scholar στην ελληνική και αγγλική γλώσσα και για τα έτη 1990-2011. Δευτερογενής αναζήτηση έγινε από τις βιβλιογραφικές αναφορές των άρθρων που βρέθηκαν στην πρώτη φάση της αναζήτησης. Λέξεις-Κλειδιά που χρησιμοποιήθηκαν ήταν: evaluation, effectiveness, school health promotion program, school health education program. **Αποτελέσματα:** Προσπελάστηκαν 27 μελέτες (19 πειραματικές, επτά περιγραφικές, και μια ποιοτική). Είκοσι-έξι μελέτες αφορούσαν σε πρόγραμμα αγωγής υγείας, 16 σε πρόγραμμα πρόληψης, 8 σε προστασία της υγείας και 7 σε περιβαλλοντικό έλεγχο. Έξι μελέτες περιελάμβαναν όλες τις έννοιες της προαγωγής υγείας. Είκοσι μελέτες χρησιμοποίησαν διαγνωστική αξιολόγηση, επτά διαμορφωτική και όλες τελική αξιολόγηση. Πέντε χρησιμοποίησαν και τις τρεις μορφές αξιολόγησης. Χρησιμοποιήθηκε κυρίως η αυτοαξιολόγηση, με ποσοτικά μέσα (π.χ. βαθμός) μέσω ερωτηματολογίων και λιγότερο συχνά η ετεροαξιολόγηση με χρήση άλλων τεχνικών (π.χ. συνέντευξη, ημερολόγια κ.λπ.). **Συμπεράσματα:** Η παρούσα ανασκόπηση παρέχει ερευνητικά δεδομένα που δίνουν ενδείξεις ότι οι δραστηριότητες προαγωγής υγείας στο σχολείο έχουν αποτέλεσμα και ως εκ τούτου το σχολείο μπορεί να αποτελέσει φορέα προαγωγής υγείας.

Λέξεις ευρητηρίου: Αξιολόγηση, αποτελεσματικότητα, σχολικά προγράμματα αγωγής/προαγωγής υγείας.

Εισαγωγή

Η προαγωγή της υγείας είναι ανάγκη να απασχολεί κάθε άτομο ανεξαρτήτως επαγγελματικής ταυτότητας ή ενδιαφερόντων επειδή η υγεία είναι το πολυτιμότερο αγαθό. Το σχολείο αποτελεί μαζί με την οικογένεια τον σημαντικότερο φορέα διαπαιδαγώγησης και είναι σε θέση να αποτελέσει φορέα εκπαίδευσης σε θέματα υγείας. Επίσης, η υγεία επηρεάζει τις μαθησιακές ικανότητες και η εκπαίδευση επηρεάζει τον

Υπεύθυνη αλληλογραφίας:
Μαριάνθη Αλεξανδροπούλου
Τηλ.: 6949 318 672
e-mail: malexan@nurs.uoa.gr

βαθμό στον οποίο κάποιος θα υιοθετήσει θετικές συνήθειες υγείας. Λαμβάνοντας υπόψη ότι το σχολείο είτε ως περιβάλλον, είτε μέσω δραστηριοτήτων μπορεί να επηρεάσει την υγεία των παιδιών, κρίνεται απαραίτητο να διερευνηθεί ο ρόλος του ως φορέα προαγωγής υγείας.

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας¹ «*Προαγωγή Υγείας είναι η διαδικασία που δίνει τη δυνατότητα στους ανθρώπους να ελέγχουν και να βελτιώνουν την υγεία τους*» και αν αντιμετωπιστεί ως «συνολικός όρος»² τότε συμπεριλαμβάνει τις έννοιες της Αγωγής Υγείας, της Πρόληψης της Νόσου, της Προστασίας της Υγείας και του Περιβαλλοντικού Ελέγχου. Αναφορικά με την Αγωγή Υγείας καταλληλότερος ορισμός κρίνεται εκείνος των Draijer και Williams³ σύμφωνα με τον οποίο «*Αγωγή Υγείας είναι η εκπαιδευτική διαδικασία που στηρίζεται σε επιστημονικές αρχές και χρησιμοποιεί προγραμματισμένες ευκαιρίες μάθησης που δίνουν τη δυνατότητα στους ανθρώπους, όταν λειτουργούν ως άτομα ή ως σύνολο, να αποφασίζουν και να ενεργούν συνειδητά για θέματα που επηρεάζουν την υγεία τους*». Η Πρόληψη της Νόσου (πρωτογενής, δευτερογενής και τριτογενής) στοχεύει στη μείωση της πιθανότητας εμφάνισης νόσου ή στην έγκαιρη διάγνωσή της χρησιμοποιώντας κυρίως την επιστήμη της επιδημιολογίας.⁴ Τέλος, η Προστασία της Υγείας περιλαμβάνει νομικούς, οικονομικούς ελέγχους, κανονισμούς, πολιτικές και κώδικες πρακτικής που στοχεύουν στη μείωση των κινδύνων για την υγεία για την πρόληψη της ασθένειας και τη βελτίωση της ευεξίας.⁵

Σημαντικό είναι το ερώτημα κατά πόσον τα προγράμματα προαγωγής υγείας έχουν τελικά αποτέλεσμα στην υγεία του πληθυσμού. Ως αποτελεσματικότητα ορίζεται η πιθανότητα οφέλους για άτομα σε έναν καθορισμένο πληθυσμό από μια υγειονομική παρέμβαση ή τεχνολογία, για ένα συγκεκριμένο πρόβλημα υγείας, κάτω από πραγματικές ή αναμενόμενες συνθήκες.⁶ Με άλλα λόγια αποτελεσματικότητα είναι ο βαθμός στον οποίο ένα πρόγραμμα πέτυχε τους στόχους του^{2,7} ή, εναλλακτικά, είναι το ποσοστό το ατόμων που συμμετείχαν στο πρόγραμμα και που επιτυχώς άλλαξαν με βάση την πρόθεση που υπήρχε.⁸ Για να αξιολογηθεί η αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων χρησιμοποιούνται η προβλεπτική ή διαγνωστική αξιολόγηση, η διαμορφωτική ή συνεχής αξιολόγηση και η αθροιστική ή τελική αξιολόγηση.^{7,9} Η διαγνωστική αξιολόγηση αφορά στη συλλογή πληροφοριών που θα βοηθήσουν για τον επιτυχημένο σχεδιασμό του προγράμματος, η διαμορφωτική επικεντρώνεται στην εφαρμογή και στην αναπροσαρμογή του προγράμματος με σκοπό τη συνεχή βελτίωσή του και η τελική αξιολόγηση εξετάζει αν επετεύχθησαν οι επιδιωκόμενοι στόχοι απαντώντας στο αν πέτυχε ή όχι το πρόγραμμα.

Σκοπός

Με την παρούσα βιβλιογραφική ανασκόπηση διερευνήθηκε αν το σχολείο μπορεί να αποτελέσει φορέα προαγωγής υγείας. Διερευνήθηκε αν υπάρχουν ερευνητικά δεδομένα που να δίνουν ενδείξεις ότι δραστηριότητες προαγωγής υγείας στο σχολείο έχουν αποτέλεσμα. Έτσι, σκοπός ήταν να αξιολογηθεί η αποτελεσματικότητα προγραμμάτων προαγωγής υγείας στο σχολείο. Οι επιμέρους στόχοι της ανασκόπησης ήταν να διερευνηθούν η ποσότητα και η ποιότητα των ερευνών που έχουν διενεργηθεί καθώς και να διερευνηθούν τα είδη των δραστηριοτήτων προαγωγής υγείας αλλά και οι μέθοδοι αξιολόγησης που χρησιμοποιήθηκαν.

Υλικό και Μέθοδος

Η ανασκόπηση επικεντρώθηκε στην αναζήτηση μελετών στα πλαίσια των οποίων διερευνήθηκε η αποτελεσματικότητα σχολικών προγραμμάτων προαγωγής υγείας. Η αναζήτηση της βιβλιογραφίας πραγματοποιήθηκε διαδικτυακά στις βάσεις Pubmed, SciVerse Scopus (Εκδοτικός Οίκος Elsevier), και μέσω της μηχανής αναζήτησης Google Scholar. Δευτερογενής αναζήτηση έγινε από τις βιβλιογραφικές αναφορές των άρθρων που βρέθηκαν στην πρώτη φάση της αναζήτησης. Η αναζήτηση έγινε στην ελληνική και αγγλική γλώσσα για τα έτη 1990-2011.

Λέξεις-κλειδιά που χρησιμοποιήθηκαν ήταν: evaluation, effectiveness, school health promotion program, school health education program. Κριτήρια εισαγωγής μελετών αποτέλεσαν δημοσιευμένα άρθρα που αναφέρονται στο χώρο της εκπαίδευσης.

Αποτελέσματα

Στον **Πίνακα 1** φαίνονται οι μελέτες με χρονολογική σειρά.¹⁰⁻³⁶ Αναφέρονται οι ερευνητές, ο τίτλος των μελετών και οι πηγές τους, οι σκοποί, οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν, τα δείγματα των μελετών, οι κύριες μετρήσεις τους και τα αποτελέσματά τους. Στον **Πίνακα 2** παρουσιάζονται για κάθε μελέτη οι υποκατηγορίες των προγραμμάτων Προαγωγής Υγείας που καλύπτονται με το πρόγραμμα που ακολουθήθηκε (αγωγή υγείας, πρόγραμμα πρόληψης, προστασία της υγείας, περιβαλλοντικός έλεγχος). Τέλος, στον **Πίνακα 3** παρουσιάζονται για κάθε μελέτη οι μορφές αξιολόγησης που χρησιμοποιήθηκαν (διαγνωστική, διαμορφωτική, τελική) καθώς και οι τεχνικές και τα μέσα αξιολόγησης.

Στην ανασκόπηση συμπεριλήφθηκαν συνολικά 27

Πίνακας 1 Συνοπτική αναφορά μελετών για Προγράμματα Προαγωγής Υγείας

Ερευνητές / Χρονολογία	Τίτλος / Πηγή	Σκοπός / Ερωτήσεις	Μεθοδολογία	Δείγμα	Κύριες μετρήσεις	Αποτελέσματα
Arbeit et al 1992 ¹⁰	The heart smart cardiovascular school health promotion: Behaviour correlates of risk factor change. Preventive medicine 21:18-32	Να αξιολογηθεί η αποτελεσματικότητα προγράμματος προαγωγής υγείας για μείωση καρδιαγγειακών παραγόντων κινδύνου.	Τυχαιοποιημένη πειραματική μελέτη (2 σχολεία ομάδα παρέμβασης και 2 σχολεία ομάδα ελέγχου)	4 δημοτικά σχολεία, Λουιζιάνα, ΗΠΑ	Προσδιορισμός βιοχημικών δεικτών, σωματομετρικών δεικτών, ζωτικών σημείων, διατροφικών προτιμήσεων, φυσικής κατάστασης, επίπεδο γνώσεων	Το πρόγραμμα ήταν αποτελεσματικό καθώς άλλαξαν οι βιοχημικοί δείκτες, οι διατροφικές προτιμήσεις, η φυσική δραστηριότητα των μαθητών αλλά και η πολιτική των σχολείων παρέμβασης
Munodawafa et al 1995 ¹¹	Effectiveness of health instruction provided by student nurses in rural secondary schools of Zimbabwe: a feasibility study. International journal of nursing studies 32(1):27-38	Αξιολόγηση προγράμματος αγωγής υγείας για HIV/AIDS, αλκοόλ, κάπνισμα	Οιονεί πειραματική μελέτη	141 μαθητές ομάδα παρέμβασης και 144 ομάδα ελέγχου	Γνώση	Αύξηση γνώσης
Manios & Kafatos 1999 ¹²	Health and Nutrition Education in Elementary Schools: Changes in health knowledge, nutrient intakes and physical activity over a six year period. Public Health Nutrition: 2(3a):445-448	Εκτίμηση της αποτελεσματικότητας προγράμματος διατροφής	Πειραματική μελέτη	24 σχολεία παρέμβασης και 16 σχολεία ελέγχου	Γνώση, διατροφικές συνήθειες, φυσική δραστηριότητα	Η ομάδα παρέμβασης παρουσίασε βελτίωση σε γνώση, συνήθειες και διατροφή
Barrett 2001 ¹³	Teaching teachers about school health emergencies Journal of School Nursing 17(6):316-322	Να αξιολογηθεί η αποτελεσματικότητα εκπαιδευτικού προγράμματος που διενεργείται ως προς τη γνώση και διαχείριση παιδιών με ειδικές ανάγκες	Οιονεί πειραματική μελέτη με ομάδα ελέγχου με δοκιμασία ελέγχου πριν και μετά την παρέμβαση	324 δάσκαλοι (δείγμα ευκολίας) σχολείων Αλαμπάμα, Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής	Μέτρηση γνώσης πριν και μετά την παρέμβαση	- Αύξηση γνώσης - Μείωση άγχους σχετικά με την ανταπόκριση σε έκτακτες ανάγκες - Σημειώνεται η σημασία του εκπαιδευτικού ρόλου του νοσηλευτή
Campbell N et al 2001 ¹⁴	Evaluation of a first aid and home safety program for Hispanic migrant adolescents American Journal of Preventive Medicine 20(4):258-265	Να αξιολογηθεί πρόγραμμα πρόληψης τραυματισμών σε παιδιά και εφήβους βασισμένο στην κοινότητα	Τυχαιοποιημένη πειραματική μελέτη με ομάδα ελέγχου	660 οικογένειες (από 16 περιοχές και 22 σχολεία) τυχαιοποιήθηκαν σε ομάδα παρέμβασης που παρακολούθησε μαθήματα Α' Βοηθειών και ομάδα ελέγχου που παρακολούθησε μαθήματα για αλκοόλ και κάπνισμα Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής	Μετρήσεις ως προς: γνώση, αυτοπεποίθηση, συμπεριφορά δεξιότητες	Και στις 2 ομάδες αλλά περισσότερο στην ομάδα που παρακολούθησε μαθήματα Α' Βοηθειών υπήρξαν: - Αύξηση γνώσης και διατήρησής της - Αυξημένη απόδοση σε δεξιότητες - Αύξηση αυτοπεποίθησης
Chen et al 2001 ¹⁵	The effectiveness of health promotion counseling for overweight adolescent nursing students in Taiwan. Public health nursing 18(5):350-356	Να διερευνηθεί η αποτελεσματικότητα προγράμματος συμβουλευτικής σε υπέρβαρους εφήβους.	Οιονεί πειραματική μελέτη χωρίς ομάδα ελέγχου	49 μαθητές, Ταϊβάν	Σωματομετρικοί και βιοχημικοί δείκτες, αλλαγή συμπεριφοράς	Βελτίωση δεικτών και αλλαγή συμπεριφοράς σε υγιεινές συνήθειες

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ - REVIEW

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΠΡΟΑΓΩΓΗΣ ΥΓΕΙΑΣ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΩΣ ΦΟΡΕΑ ΠΡΟΑΓΩΓΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

Πίνακας 1 Συνοπτική αναφορά μελετών για Προγράμματα Προαγωγής Υγείας (συνέχεια)

Ερευνητές / Χρονολογία	Τίτλος / Πηγή	Σκοπός / Ερωτήσεις	Μεθοδολογία	Δείγμα	Κύριες μετρήσεις	Αποτελέσματα
Magnussen et al 2001 ¹⁶	The impact of a school health program on the prevalence and morbidity of urinary schistosomiasis in Mwera Division, Pangani District, Tanzania. Transactions of the Royal Society of Tropical Medicine and Hygiene 95:58-64	Εκτίμηση της αποτελεσματικότητας προγράμματος αγωγής υγείας για την πρόληψη της σχιστοσωμιάσης	Οιονεί πειραματική μελέτη χωρίς ομάδα ελέγχου	Περίπου 2.500 μαθητές (1995-99) Τανζανία	Βιολογικοί δείκτες, γνώση και αντιμετώπιση	Μείωση αιματοουρίας, μείωση ποσοστού λοιμώξεων, συμμετοχή κοινοτήτων σε νέες πολιτικές προάσπισης της υγείας.
Βεσκούκη 2002 ¹⁷	Αξιολόγηση επιπέδου γνώσεων για παροχή Πρώτων Βοηθειών σε μαθητές Λυκείου. Νοσηλευτική 41(4):451-463	Να εκτιμηθεί το επίπεδο γνώσεων και δεξιοτήτων μαθητών Λυκείου για παροχή Πρώτων Βοηθειών	Οιονεί πειραματική μελέτη επαναλαμβανόμενων μετρήσεων χωρίς ομάδα ελέγχου	92 μαθητές Α' Λυκείου Ιδιωτικού Εκπαιδευτηρίου Αθήνας-Ελλάδα	Μέτρηση γνώσης και δεικτών γνώσης (σκορ) πριν, μετά την παρέμβαση και 4 μήνες αργότερα	- Αύξηση ποσοστού ορθής γνώσης - Διατήρηση γνώσης - Τα κορίτσια παρουσίασαν βελτιωμένες επιδόσεις σε σύγκριση με τα αγόρια.
Bahari et al 2003 ¹⁸	A knowledge of asthma in school children: A survey among primary school teachers Singapore Medical Journal 44(3):131-135	Να εκτιμηθεί η γνώση για το άσθμα και η διαχείρισή του	Περιγραφική συγχρονική μελέτη	Δάσκαλοι δημοτικών σχολείων στην περιοχή Kota Bharu, Μαλαισία	Ποσοστά γνώσης	- Ικανοποιητική γνώση ως προς την έννοια του άσθματος - Μειωμένη γνώση ως προς την αντιμετώπισή του.
Campbell B & Lubben 2003 ¹⁹	The provision of a health promoting environment for HIV/AIDS education: The case of Namibian senior secondary schools. International Journal of Educational Development 23:529-542	Να διερευνηθούν οι πολιτικές υγείας που ακολουθούνται σε δημοτικά σχολεία της Ναμίμπια για την αντιμετώπιση του HIV/AIDS.	Περιγραφική συγχρονική μελέτη	94 δάσκαλοι από 42 σχολεία, Ναμίμπια	Υπαρξη πολιτικής σε θέματα σεξουαλικής αγωγής υγείας, ύπαρξη υπεύθυνου δασκάλου και συντονιστών, διαθεσιμότητα μεθόδων προφύλαξης κα	Έλλειψη πρωτοκόλλων πολιτικής υγείας στα σχολεία.
Uray et al 2003 ²⁰	Feasibility of LSFA training as a mandatory subject in primary schools. Resuscitation 59:211-220	Να διερευνηθεί το κατά πόσο είναι εφικτό παιδιά ηλικίας 6-7 ετών να εκπαιδευτούν σε Β ΚΑΡΠΑ και σε βασικές Α' Βοήθειες.	Οιονεί πειραματική μελέτη χωρίς ομάδα ελέγχου	47 μαθητές Α' και Β' Δημοτικού - 34 γονείς Αυστρία	Ποσοστά σωστής απόδοσης και δεξιοτεχνίας σε Α' Βοήθειες	- Τα παιδιά έμαθαν ΒΚΑΡΠΑ, να καλούν ΕΚΑΒ, να αντιμετωπίζουν μικρή αιμορραγία και εγκαύματα - Τα παιδιά κατανοούν και μπορούν να χειριστούν τη χρήση του ΑΕΑ.
Hoelscher et al 2004 ²¹	School-based health education programs can be maintained over time: results from the CATCH Institutionalization study. Preventive medicine 38:594-606	Να αξιολογηθεί η διατήρηση αλλαγών μετά από πρόγραμμα για καρδιαγγειακά θέματα.	Περιγραφική μελέτη παρατήρησης (1998-99) μετά από πενταετή πειραματική μελέτη (1991-94)	56 σχολεία ομάδα παρέμβασης και 32 σχολεία ομάδα ελέγχου, ΗΠΑ	Διατροφικό επίπεδο σχολικών γευμάτων, γνώση και εκπαίδευση προσωπικού, επίπεδα δραστηριότητας	Η ομάδα παρέμβασης ακολουθούσε σε μεγαλύτερο ποσοστό οδηγίες υγιούς διατροφής και είχε θεσμοθετήσει πολιτικές υγείας. Η εκπαίδευση του προσωπικού είναι σημαντική στην καθιέρωση και διατήρηση πολιτικών υγιούς συμπεριφοράς.

Πίνακας 1 Συνοπτική αναφορά μελετών για Προγράμματα Προαγωγής Υγείας (συνέχεια)

Ερευνητές / Χρονολογία	Τίτλος / Πηγή	Σκοπός / Ερωτήσεις	Μεθοδολογία	Δείγμα	Κύριες μετρήσεις	Αποτελέσματα
Prell et al 2005 ²²	A school-based intervention to promote dietary change. <i>Journal of Adolescent Health</i> 36:529.e15-529.e22	Αξιολόγηση προγράμματος διατροφής	Πειραματική μελέτη	Ομάδα ελέγχου 83 μαθητές. Ομάδες παρέμβασης: 58 μαθητές με παρέμβαση στο γεύμα και 87 μαθητές με παρέμβαση στο γεύμα και οικονομία του σπιτιού	Διατροφικές συνήθειες, γνώση, οικονομική αντιμετώπιση	Αύξηση γνώσεων και θετικών διατροφικών συνηθειών στις ομάδες παρέμβασης. Αλλαγή στις καντίνες του σχολείου.
Harrison et al 2006 ²³	Influence of a health education intervention on physical activity and screen time in primary school children: "Switch off-Get active". <i>Journal of science and medicine in sport</i> 9:388-394	Να αξιολογηθεί η αποδοτικότητα του προγράμματος αγωγής υγείας	Οιονεί πειραματική μελέτη με ομάδα ελέγχου	Εννέα σχολεία (312 μαθητές), Ιρλανδία	Σωματική δραστηριότητα, BMI (Δείκτης Μάζας Σώματος), ώρες παρακολούθησης τηλεόρασης	Αύξηση σωματικής δραστηριότητας. Βελτίωση BMI (Δείκτης Μάζας Σώματος), μείωση ωρών παρακολούθησης τηλεόρασης. Χρειάζεται παρακολούθηση για διατήρηση αποτελεσμάτων.
Hyland et al 2006 ²⁴	Nutrition-related health promotion through an after-school project: The responses of children and their families. <i>Social Science & Medicine</i> 62:758-768	Να αξιολογηθεί η επιτυχία ενός προγράμματος μαθημάτων μαγειρικής σε μαθητές	Ποιοτική μελέτη	10 σχολεία (5 ομάδα παρέμβασης και 5 ομάδα ελέγχου)	Απόψεις και διατροφικές συνήθειες	Οι μαθητές ανέπτυξαν γνώσεις και δεξιότητες αλλά λίγοι άλλαξαν τις συνήθειές τους.
Jurg et al 2006 ²⁵	A controlled trial of a school-based environmental intervention to improve physical activity in Dutch children: JUMP-in, kids in motion. <i>Health Promotion International</i> 21(4):320-330	Η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας προγράμματος προαγωγής υγείας φυσικής δραστηριότητας	Οιονεί πειραματική μελέτη	510 μαθητές (4 σχολεία παρέμβασης και 2 σχολεία ελέγχου) Άμστερνταμ, Ολλανδία	Φυσική δραστηριότητα, στάση αντιληψι, συμπεριφορά, γνώση	Αύξηση φυσικής δραστηριότητας.
Younas et al 2006 ²⁶	An evaluation of the effectiveness of the ORCS defibrillator training program designed for older school children Resuscitation 71:222-228	Να αξιολογηθεί πιλοτικά η αποτελεσματικότητα εκπαιδευτικού προγράμματος ως προς τη γνώση, στάσεις και εφαρμογή ΒΚΑΡΠΑ και ΑΕΑ	Συγχρονική μελέτη παρατήρησης με ομάδες περίπτωσης και ελέγχου (case-control observational study) Πιλοτική μελέτη	34 μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (ομάδα παρέμβασης) συγκρίθηκαν με 25 μαθητές (ομάδα ελέγχου) Manchester Ηνωμένο Βασίλειο	Μέτρηση γνώσης και επιδόσεων σε δεξιότητες	- Διπλάσιος αριθμός στις περιπτώσεις εμφανίζει καλύτερη γνώση - 50% των περιπτώσεων εκτελούν σωστά ΒΚΑΡΠΑ έναντι 12% του ελέγχου - 27% των περιπτώσεων εκτελούν σωστά ΑΕΑ έναντι 4% του ελέγχου.
Baser et al 2007 ²⁷	Evaluating first aid knowledge and attitudes of a sample of Turkish primary school teachers <i>Journal of Emergency Nursing</i> 33(5):428-432	Να προσδιοριστούν οι γνώσεις και στάσεις δασκάλων ως προς την παροχή Α' Βοηθειών	Περιγραφική μελέτη με χαρακτήρα επισκόπησης	Στρωματοποιημένη τυχαία δειγματοληψία 312 δασκάλων Kayseri Τουρκία	Ποσοστά γνώσης	- 25% παρουσίασε σχετικά καλή γνώση - 50% του προσωπικού δεν έχει παρακολουθήσει μαθήματα Α' Βοηθειών - Προτείνονται επαναλαμβανόμενα σεμινάρια.

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ - REVIEW

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΠΡΟΑΓΩΓΗΣ ΥΓΕΙΑΣ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΩΣ ΦΟΡΕΑ ΠΡΟΑΓΩΓΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

Πίνακας 1 Συνοπτική αναφορά μελετών για Προγράμματα Προαγωγής Υγείας (συνέχεια)

Ερευνητές / Χρονολογία	Τίτλος / Πηγή	Σκοπός / Ερωτήσεις	Μεθοδολογία	Δείγμα	Κύριες μετρήσεις	Αποτελέσματα
Σταθόπουλος 2008 ²⁸	Ανάπτυξη και αξιολόγηση προγράμματος αγωγής υγείας κατά του καπνίσματος με τη χρήση αλληλεπιδραστικής ιστοσελίδας σε μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Διδακτορική διατριβή	Να αυξηθεί η γνώση για το κάπνισμα και να τροποποιηθεί η συμπεριφορά των μαθητών.	Πειραματική μελέτη	88 μαθητές ΤΕΕ (ομάδα παρέμβασης) 118 μαθητές ΤΕΕ (ομάδα ελέγχου)	Σκορ γνώσης, στάσης, συμπεριφοράς	Η γνώση αυξήθηκε στην ομάδα παρέμβασης και η αυτοεκτίμηση. Ωστόσο, δεν βρέθηκαν διαφορές ως προς την αλλαγή στάσης και συμπεριφοράς.
Faggiano et al 2008 ²⁹	The effectiveness of a school-based substance abuse prevention program: EU-Dap cluster randomized controlled trial. Preventive medicine 47:537-543	Αξιολόγηση αποτελεσματικότητας σχολικού προγράμματος αγωγής υγείας χρήσης ουσιών	Κατά συστάδες τυχαίοποιημένη πειραματική μελέτη (3 ομάδες παρεμβάσεις και 1 ομάδα ελέγχου)	7 Ευρωπαϊκές χώρες, 170 σχολεία (7079 μαθητές)	Αυτοαναφορά χρήσης ουσιών	Το πρόγραμμα απέτρεψε σποραδικούς καπνιστές από το κάπνισμα όχι όμως τους συστηματικούς καπνιστές.
Harraldson et al 2008 ³⁰	Evaluation of a school based-health promotion program for adolescents aged 12-15 years with focus on well-being related to stress. Puplic health 122:25-33	Αξιολόγηση αποτελεσματικότητας σχολικού προγράμματος προαγωγής υγείας για ευεξία. Περιείχε μασάζ και διανοητική εκπαίδευση	Οιονεί πειραματική μελέτη με ομάδα ελέγχου	2 Γυμνάσια 153 μαθητές ομάδα παρέμβασης και 287 μαθητές ομάδα ελέγχου Σουηδία	Αυτοπεποίθηση, ελεύθερος χρόνος, απομόνωση, γενική και οικογενειακή ικανοποίηση, σχολική ικανοποίηση και σχολικό περιβάλλον	Η ομάδα παρέμβασης διατήρησε περισσότερη ευεξία σε σχέση με την ομάδα ελέγχου.
Reutzel et al 2008 ³¹	Medication management in Primary and Secondary Schools: Evaluation of Mental Health Related In-Service Education in Local Schools. Journal of school nursing 24:239-248	Αξιολόγηση εκπαιδευτικού προγράμματος για ψυχικά νοσήματα σε προσωπικό σχολείων	Πειραματική μελέτη	358 άτομα προσωπικό σχολείων	Γνώση για διαχείριση ψυχικών νοσημάτων στο σχολείο	Αύξηση γνώσης και αυτοπεποίθησης. Οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι χρειάζονται περισσότερα μαθήματα και πληροφόρηση.
Srabstein et al 2008 ³²	Antibullying Legislation: A Public Health Perspective. Journal of Adolescent Health 42 (2008) 11–20	Προσδιορισμός βαθμού εφαρμογής πολιτικών δημόσιας υγείας για αντιμετώπιση του εκφοβισμού στα σχολεία	Περιγραφική μελέτη	ΗΠΑ	Αριθμός περιοχών και νόμων που έχουν θεσπιστεί και ακολουθούνται πολιτικές δημόσιας υγείας	Αν και 35 περιοχές των ΗΠΑ έχουν αντικεφοβιστική νομοθεσία μόνο 16 έχουν ενσωματώσει κανονισμούς με βάση τη δημόσια υγεία έναντι του εκφοβισμού στα σχολεία.
Arabaci 2009 ³³	Health services management in primary schools. Procedia Social and Behavioral Sciences 1:235–241	Να διερευνηθεί η διαχείριση των υπηρεσιών υγείας στο δημοτικό και αν προσωπικές απόψεις παίζουν ρόλο στο επίπεδο υγείας στο σχολείο.	Περιγραφική μελέτη	Τυχαία στρωματοποιημένη δειγματοληψία 540 άτομα (28 διευθυντές, 154 δάσκαλοι και 358 μαθητές), Τουρκία	Χρησιμοποιήθηκε κλίμακα στάσης για υγιείς περιβάλλον και κουλτούρα. Cronbach Alpha=0.93 και 0.95 αντίστοιχα	Διευθυντές, δάσκαλοι και μαθητές φαίνονται ικανοποιημένοι από τον τρόπο που λειτουργούν οι υπηρεσίες υγείας στα σχολεία.

Πίνακας 1 Συνοπτική αναφορά μελετών για Προγράμματα Προαγωγής Υγείας (συνέχεια)

Ερευνητές / Χρονολογία	Τίτλος / Πηγή	Σκοπός / Ερωτήσεις	Μεθοδολογία	Δείγμα	Κύριες μετρήσεις	Αποτελέσματα
Hatzis et al 2010 ³⁴	School health education programs in Crete: Evaluation of behavioral end health indices a decade after initiation. Preventive medicine 51:262-267	Αξιολόγηση μακροχρόνιας αποτελεσματικότητας προγράμματος αγωγής υγείας.	Τυχαιοποιημένη πειραματική μελέτη	Πάνω από 1000 μαθητές από 63 σχολεία της Κρήτης	Προσδιορισμός βιοχημικών δεικτών, σωματομετρικών δεικτών, ζωτικών σημείων, διατροφικών προτιμήσεων, φυσικής κατάστασης, επίπεδο γνώσεων	Βελτίωση BMI (Δείκτης Μάζας Σώματος), επίπεδο χοληστερόλης και μείωση του ποσοστού καπνιστών.
Klein et al 2010 ³⁵	Effects of a low threshold health promotion intervention on the BMI in pre-school children under consideration of parental participation. e-Spen, The European e-Journal of clinical nutrition and metabolism 5;125-131	Να διερευνηθεί η αποτελεσματικότητα πρόληψης παχυσαρκίας λαμβάνοντας υπόψη τη συμμετοχή των γονέων.	Τυχαιοποιημένη πειραματική μελέτη με ομάδα παρέμβασης (16 νηπιαγωγεία) και ομάδα ελέγχου	27 Νηπιαγωγεία, Cologne, Γερμανία	BMI, κινητικές ικανότητες, γονική συμμετοχή	Βελτίωση στον BMI, μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα με την ενεργό συμμετοχή των γονέων.
Αλεξανδροπούλου 2013 ³⁶	Αξιολόγηση αποτελεσματικότητας προγράμματος αγωγής υγείας πρώτων βοηθειών σε προσωπικό σχολείων ειδικής αγωγής Διαδακτορική διατριβή. ΕΚΠΑ, Τμήμα Νοσηλευτικής. Αθήνα	Να αξιολογηθεί η αποτελεσματικότητα προγράμματος αγωγής υγείας	Κατά συστάδες τυχαιοποιημένη πειραματική μελέτη με 2 ομάδες παρέμβασης (11 σχολεία) και 2 ομάδες ελέγχου (13 σχολεία)	24 Σχολικές Μονάδες Ειδικής Αγωγής, Αττική, Ελλάδα	Γνώσεις σε πρώτες βοήθειες	Αύξηση στο επίπεδο γνώσεων του προσωπικού των σχολείων.
Αριθμός μελετών: 27	19 πειραματικές 7 περιγραφικές 1 ποιοτική					

μελέτες.¹⁰⁻³⁶ Οι 19 χρησιμοποίησαν πειραματικές τεχνικές, οι 7 ήταν περιγραφικές και μία ήταν ποιοτική μελέτη. Επίσης, 26 μελέτες περιελάμβαναν πρόγραμμα αγωγής υγείας, 16 πρόγραμμα πρόληψης, 8 λάμβαναν υπόψη την προστασία της υγείας και 7 τον περιβαλλοντικό έλεγχο, ενώ 6 μελέτες περιελάμβαναν όλες τις έννοιες προαγωγής υγείας. Τέλος, 20 χρησιμοποίησαν διαγνωστική αξιολόγηση, 7 διαμορφωτική και όλες τελική αξιολόγηση, ενώ 5 χρησιμοποίησαν και τις 3 μορφές αξιολόγησης.

Συζήτηση

Η συνεισφορά του σχολείου στο επίπεδο υγείας του πληθυσμού είναι ένα θέμα που απασχολεί τη βιβλιογρα-

φία. Δεδομένου ότι το σχολείο αποτελεί μετά την οικογένεια τον επόμενο φορέα κοινωνικοποίησης και μάθησης θεωρείται ότι μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη θετικών συνθηκών υγείας που θα διατηρηθούν στον χρόνο με απόρροια να επηρεαστεί θετικά η υγεία του πληθυσμού στο μέλλον. Με άλλα λόγια το σχολείο φαίνεται να αποτελεί πρόσφορο έδαφος για να μεταδοθούν μηνύματα και να υιοθετηθούν συμπεριφορές που προάγουν την υγεία.³⁷ Ωστόσο, το ερώτημα είναι αν τελικά το σχολείο κατορθώνει να επηρεάσει θετικά την υγεία και σε ποιο βαθμό μπορεί να αποτελέσει φορέα προαγωγής υγείας.

Αν και υπήρχε η πεποίθηση ότι τα προγράμματα αγωγής υγείας βοηθούν στην κατανόηση της υγείας και της αρ-

ρώστιας, στην ενδυνάμωση θετικών στάσεων ως προς την υγεία και στην τροποποίηση της συμπεριφοράς σε σημαντικά προβλήματα υγείας, τα εμπειρικά στοιχεία παλαιότερων ερευνών έδειχναν ότι ενώ η γνώση και η στάση βελτιώνονταν, τελικά, δεν άλλαζαν οι συνήθειες ζωής των μαθητών.³⁸ Τα τελευταία χρόνια η έννοια της σχολικής προαγωγής υγείας (Health Promoting School) και τα περιεκτικά προγράμματα σχολικής υγείας (Comprehensive School Health Program) έχουν προταθεί ως μέσο αντιμετώπισης των περιορισμών που σχετίζονται με τις δραστηριότητες προαγωγής υγείας στα σχολεία. Έτσι, οι σύγχρονες πρακτικές συστήνεται να μην παραμένουν στο στενό πλαίσιο της σχολικής τάξης σε παρωχημένα μοντέλα αγωγής υγείας αλλά χρειάζεται να προχωρούν σε μια πιο περιεκτική και ολοκληρωμένη προσέγγιση που να εστιάζει τόσο στη στάση και στη συμπεριφορά των μαθητών όσο και στο περιβάλλον τους.^{39,40}

Μετανάλυση που αφορά σε προγράμματα προαγωγής της υγείας για διαχείριση στρες δείχνει ότι τα τελευταία είναι αποτελεσματικά λαμβάνοντας υπόψη όμως μόνο την τελική αξιολόγηση.⁴¹ Από την άλλη πλευρά υπάρχουν μελέτες που αδυνατούν να δώσουν επαρκείς ενδείξεις για τον αντίκτυπο του σχολείου στη συμπεριφορά των μαθητών σε θέματα υγείας.⁴² Γι' αυτό τον λόγο οι ερευνητές συστήνουν τη χρήση καταλληλότερων κριτηρίων και λιγότερη ποικιλομορφία στο σχεδιασμό και στη μέθοδο αξιολόγησης μεταξύ των μελετών.⁴²⁻⁴³

Στην παρούσα ανασκόπηση φαίνεται να υπάρχουν αρκετές μελέτες που να αξιολογούν την αποτελεσματικότητα προγραμμάτων που αφορούν σε διάφορα θέματα υγείας (διατροφής, φυσικής και ψυχικής κατάστασης κ.λπ.) παρουσιάζοντας ωστόσο μεγάλη ποικιλία ως προς το σχεδιασμό τους και τις μεθόδους αξιολόγησης τους. Η πλειοψηφία των μελετών ακολουθεί πειραματικές και ημιπειραματικές τεχνικές, οι οποίες αν και διαθέτουν μεθοδολογικές αδυναμίες επιτυγχάνουν το στόχο τους. Η χρήση πειραματικής τεχνικής πιθανόν να προκαλεί αντιδράσεις διότι αφενός δεν είναι βέβαιος ο βαθμός ελέγχου των συνθηκών για να δικαιολογηθεί το πείραμα και αφετέρου εγείρονται ηθικά ζητήματα. Ωστόσο, οι πραγματοποιήσιμες μελετών αυξάνει την εσωτερική εγκυρότητα στην εκτίμηση της σχέσης μεταξύ αιτίας (πρόγραμμα προαγωγής υγείας) και αποτελέσματος. Έτσι, μελέτες που διαθέτουν τυχαίο δείγμα, τυχαία κατανομή σε ομάδες και ομάδες παρέμβασης και ελέγχου διαθέτουν ισχυρή εσωτερική εγκυρότητα.^{10,14,28,34-36} Επίσης, οι περισσότερες διαθέτουν καλή εξωτερική εγκυρότητα καθώς λόγω του δείγματός τους τα αποτελέσματά τους μπορούν να γενικευθούν αλλά και εγκυρότητα συμπεράσματος λόγω

των κατάλληλων στατιστικών ελέγχων που έχουν χρησιμοποιήσει. Ωστόσο, στην πλειοψηφία των μελετών δεν αναφέρονται δείκτες αξιοπιστίας των εργαλείων που χρησιμοποιήθηκαν για τη συλλογή των δεδομένων, γεγονός που απειλεί την εννοιολογική τους εγκυρότητα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι περισσότερες μελέτες αφορούν σε προγράμματα αγωγής υγείας, δηλαδή αμιγώς εκπαιδευτικά, ή σε προγράμματα πρόληψης ή σε συνδυασμό προγραμμάτων αγωγής υγείας και πρόληψης, ενώ λιγότερες από το 1/3 των μελετών αφορούν στην προστασία της υγείας και στον περιβαλλοντικό έλεγχο. Αυτό ίσως οφείλεται στη φύση των μελετών αυτών για τις οποίες χρειάζεται χρόνος για να φανούν τα αποτελέσματά τους. Για παράδειγμα, πιθανότατα απαιτούνται πολύ περισσότερος χρόνος και πόροι για την αξιολόγηση ενός προγράμματος προστασίας της υγείας που προϋποθέτει τη θέσπιση νόμων και κανόνων και την τήρησή τους σε σχέση με ένα πρόγραμμα που στοχεύει στην αύξηση γνώσης για ένα θέμα υγείας.

Αναφορικά με τις μορφές αξιολόγησης αν και τα 2/3 των μελετών εκτιμούν τις ανάγκες του δείγματός τους, λιγότερες από το 1/3 χρησιμοποιούν τη διαμορφωτική αξιολόγηση. Έτσι, ενώ στο τέλος αξιολογούν αν πέτυχαν ή όχι τους στόχους τους δεν αξιολογούν αν τελικά κάλυψαν τις ανάγκες του δείγματός τους και τον τρόπο που επετεύχθησαν ή όχι οι στόχοι που τέθηκαν ώστε να ανιχνευθούν ενδεχόμενα λάθη. Επιπλέον, μόνον οι μισές έρευνες χρησιμοποιούν συνδυασμό τεχνικών για την αξιολόγησή τους. Τα ερωτηματολόγια αποτελούν την πιο συχνά χρησιμοποιούμενη τεχνική ενώ σπανιότερα χρησιμοποιούνται άλλες τεχνικές όπως η συνέντευξη ή τα ημερολόγια προφανώς για λόγους ευκολίας και εξοικονόμησης χρόνου και πόρων. Αξίζει να αναφερθεί ότι όλες οι μελέτες που παρουσιάστηκαν αφορούν σε αυτοαξιολόγηση των ερευνητικών ομάδων ενώ ετεροαξιολόγηση από τους συμμετέχοντες στα προγράμματα έγινε μόνο έμμεσα στις μελέτες που χρησιμοποίησαν διαμορφωτική αξιολόγηση.

Με βάση τα παραπάνω φαίνεται ότι η αξιολόγηση των προγραμμάτων προαγωγής υγείας από τους ίδιους τους ερευνητές δεν είναι μια εύκολη διαδικασία. Οπωσδήποτε απαιτείται πολύ καλός σχεδιασμός του προγράμματος και να έχουν προαποφασιστεί οι στόχοι του και τα κριτήρια με τα οποία θα αξιολογηθεί η αποτελεσματικότητά του. Τέλος, το αδύνατο αλλά ταυτόχρονα δυνατό σημείο αυτών των προγραμμάτων είναι το αποτέλεσμα τους στην πορεία του χρόνου. Με άλλα λόγια είναι δύσκολο να αποφανθούμε για την επιτυχία των προγραμμάτων προαγωγής υγείας σε ένα σύντομο χρονικό διάστημα. Οπωσδήποτε χρειάζεται

Πίνακας 2 Παρουσίαση μελετών με βάση την υποκατηγορία Προαγωγής Υγείας που κάλυψαν

Μελέτες	Αγωγή υγείας	Πρόληψη	Προστασία της υγείας	Περιβαλλοντικός έλεγχος
Arbeit et al 1992 (πειραματική)	✓	✓	✓	✓
Munodawafa et al 1995 (πειραματική)	✓	✓	-	-
Manios & Kafatos 1999 (πειραματική)	✓	✓	-	-
Barrett 2001 (πειραματική)	✓	-	-	-
Campbell N et al 2001 (πειραματική)	✓	✓	-	✓
Chen et al 2001 (πειραματική)	✓	✓	-	-
Magnussen et al 2001 (πειραματική)	✓	✓	✓	✓
Βεσκούκη 2002 (πειραματική)	✓	-	-	-
Bahari et al 2003 (περιγραφική)	✓	✓	-	-
Campbell B & Lubben 2003 (περιγραφική)	✓	✓	✓	✓
Uray et al 2003 (πειραματική)	✓	-	-	-
Hoelscher et al 2004 (περιγραφική)	✓	✓	✓	✓
Prell et al 2005 (πειραματική)	✓	-	✓	-
Harrison et al 2006 (πειραματική)	✓	✓	-	-
Hyland et al 2006 (ποιοτική)	✓	-	-	-
Jurg et al 2006 (πειραματική)	✓	✓	-	-
Younas et al 2006 (περιγραφική)	✓	✓	-	-
Baser et al 2007 (περιγραφική)	✓	-	-	-
Σταθόπουλος 2007 (πειραματική)	✓	-	-	-
Faggiano et al 2008 (πειραματική)	✓	-	-	-
Harraldson et al 2008 (πειραματική)	✓	✓	✓	✓
Reutzet et al 2008 (πειραματική)	✓	-	-	-
Srabstein et al 2008 (περιγραφική)	-	-	✓	-
Arabaci 2009 (περιγραφική)	✓	✓	✓	✓
Hatzis et al 2010 (πειραματική)	✓	✓	-	-
Klein et al 2010 (πειραματική)	✓	✓	-	-
Αλεξανδροπούλου 2013 (πειραματική)	✓	-	-	-
Αριθμός μελετών: 27	26	16	8	7

επαρκής χρόνος ώστε η αλλαγή γνώσης να συμβαδίσει με την αλλαγή στάσης, συμπεριφοράς και νοοτροπίας.

Συμπεράσματα

Αναφορικά με τις υποθέσεις που τέθηκαν φαίνεται να υπάρχουν αρκετές έρευνες με καλή αξιοπιστία και εγκυρότητα ώστε να δικαιολογούν αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων, με εξαίρεση την εννοιολογική εγκυρότητα

λόγω έλλειψης στοιχείων. Οι έρευνες κάλυπταν όλο το φάσμα δραστηριοτήτων προαγωγής υγείας αλλά οι περισσότερες άνηκαν στην κατηγορία της αγωγής υγείας και πρόληψης και λιγότερες στην προστασία της υγείας και στον περιβαλλοντικό έλεγχο. Για την αξιολόγηση των μελετών δεν χρησιμοποιήθηκαν εξίσου όλες οι μορφές αξιολόγησης. Οι ερευνητές χρησιμοποίησαν κυρίως τη διαγνωστική και πάντα την τελική αξιολόγηση, αλλά όχι ιδιαίτερα τη διαμορφωτική. Τέλος, για την αξιολόγηση των μελετών δε

χρησιμοποιήθηκε συχνά συνδυασμός τεχνικών και μέσω αξιολόγησης. Η τεχνική της αυτοαξιολόγησης με ποσοτικά μέσα (βαθμός) μέσω ερωτηματολογίων ήταν συχνότερη συγκριτικά με την ετεροαξιολόγηση με χρήση άλλων τεχνικών (συνέντευξη, ερωτηματολόγια κ.λπ.). Αν και υπάρχουν αδυναμίες ως προς τις μεθόδους αξιολόγησης των προγραμμάτων για τη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας τους η παρούσα ανασκόπηση παρέχει ερευνητικά δεδομένα που δίνουν ενδείξεις ότι οι δραστηριότητες προαγωγής υγείας στο σχολείο έχουν αποτέλεσμα και ως εκ τούτου το σχολείο μπορεί να αποτελέσει φορέα προαγωγής υγείας.

Σημασία για τη Νοσηλευτική Έρευνα και Πρακτική

Η συμμετοχή των νοσηλευτών στο σχεδιασμό, στην υλοποίηση και στην αξιολόγηση προγραμμάτων προαγωγής υγείας στο σχολείο κρίνεται επιτακτική. Η εκπόνηση μελετών με μεγαλύτερη διάρκεια και εφαρμογή σε όλο το φάσμα της προαγωγής της υγείας είναι απαραίτητη, με ανάπτυξη κατάλληλων στρατηγικών στο χώρο του σχολείου για την εφαρμογή τέτοιων προγραμμάτων με συντονισμένο σχεδιασμό, διεπιστημονική δράση, κατάλληλη πολιτική και οικονομική υποστήριξη. Είναι ανά-

γκη να προσδιοριστούν πρωτόκολλα εφαρμογής των προγραμμάτων με σαφή κριτήρια αξιολόγησης ώστε να υπάρχουν συγκρίσιμα αποτελέσματα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι για τα ελληνικά δεδομένα, επίσημη καταγραφή και αξιολόγηση προγραμμάτων αγωγής υγείας δεν υπάρχει. Επίσης, χρειάζεται να αναφερθεί ότι τα ελληνικά σχολεία τουλάχιστον βάσει του αναλυτικού προγράμματος επικεντρώνονται περισσότερο στην μέθοδο της Αγωγής Υγείας χωρίς να εφαρμόζουν τη γενικότερη φιλοσοφία της Προαγωγής της Υγείας κάτι που χρειάζεται στο μέλλον να καλλιεργηθεί περισσότερο. Η Αγωγή Υγείας στην Ελλάδα είναι θεσμοθετημένη δραστηριότητα για την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Σύμφωνα με το άρθρο 7 του νόμου 2817/2000⁴⁴: «Στα σχολεία Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης εφαρμόζονται προγράμματα Αγωγής Υγείας, που αποτελούν τμήμα των ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων των σχολείων αυτών και περιλαμβάνουν τη διδασκόμενη αναλυτική ύλη και τις σχετικές δραστηριότητες...». Τα αναλυτικά προγράμματα Αγωγής Υγείας έχουν εγκριθεί από τα αντίστοιχα τμήματα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και βρίσκονται στα σχολεία με τις Γ2/6006/7-11-2001⁴⁵ και Φ11.2/818/78436/Γ1/25-7-2002⁴⁶ Εγκυκλίου και την Γ2/43520/ΦΕΚ/543/τ. Β'/1-5-2002 Υπουργική Απόφαση⁴⁷.

Πίνακας 3 Παρουσίαση μελετών με βάση τη μορφή αξιολόγησης που χρησιμοποιήθηκε

Μελέτες	Διαγνωστική	Διαμορφωτική	Τελική
Arbeit et al 1992 (πειραματική)	Έλεγχος βιολογικών παραμέτρων, Ερωτηματολόγιο	Ημερολόγια	Έλεγχος βιολογικών παραμέτρων, Ερωτηματολόγιο
Munodawafa et al 1995 (πειραματική)	Ερωτηματολόγιο	-	Ερωτηματολόγιο
Manios & Kafatos 1999 (πειραματική)	Ερωτηματολόγιο	-	Ερωτηματολόγιο
Barrett 2001 (πειραματική)	Ερωτηματολόγιο	-	Ερωτηματολόγιο
Campbell N et al 2001 (πειραματική)	Ερωτηματολόγιο	Ερωτηματολόγιο	Ερωτηματολόγιο
Chen et al 2001 (πειραματική)	Έλεγχος βιολογικών παραμέτρων, Συνέντευξη, Ερωτηματολόγιο	-	Ερωτηματολόγιο
Magnussen et al 2001 (πειραματική)	Έλεγχος βιολογικών παραμέτρων, Συνέντευξη	Ομάδες συζήτησης	Έλεγχος βιολογικών παραμέτρων

Πίνακας 3 Παρουσίαση μελετών με βάση τη μορφή αξιολόγησης που χρησιμοποιήθηκε (συνέχεια)

Μελέτες	Διαγνωστική	Διαμορφωτική	Τελική
Βεσκούκη 2002 (πειραματική)	Ερωτηματολόγιο	-	Ερωτηματολόγιο
Bahari et al 2003 (περιγραφική)	-	-	Ερωτηματολόγιο
Campbell B & Lubben 2003 (περιγραφική)	-	-	Ερωτηματολόγιο Παρατήρηση
Uray et al 2003 (πειραματική)	Παρατήρηση	-	Παρατήρηση
Hoelscher et al 2004 (περιγραφική)	-	-	Παρατήρηση (checklist) Ερωτηματολόγιο
Prell et al 2005 (πειραματική)	Ερωτηματολόγιο - Παρατήρηση	-	Ερωτηματολόγιο Παρατήρηση
Harrison et al 2006 (πειραματική)	Ερωτηματολόγιο Παρατήρηση Έλεγχος βιολογικών παραμέτρων	Ημερολόγια Τετράδιο εργασίας	Ερωτηματολόγιο Παρατήρηση Έλεγχος βιολογικών παραμέτρων
Hyland et al 2006 (ποιοτική)	-	Ημερολόγια	Συνέντευξη Παρατήρηση
Jurg et al 2006 (πειραματική)	Ερωτηματολόγιο	Ερωτηματολόγιο Συνέντευξη Παρατήρηση Ανάλυση περιεχομένου	Ερωτηματολόγιο
Younas et al 2006 (περιγραφική)	Ερωτηματολόγιο Παρατήρηση	-	Ερωτηματολόγιο Παρατήρηση
Baser et al 2007 (περιγραφική)	-	-	Ερωτηματολόγιο
Σταθόπουλος 2007 (πειραματική)	Ερωτηματολόγιο	-	Ερωτηματολόγιο
Faggiano et al 2008 (πειραματική)	Ερωτηματολόγιο	-	Ερωτηματολόγιο
Harraldson et al 2008 (πειραματική)	Ερωτηματολόγιο	-	Ερωτηματολόγιο
Reutzel et al 2008 (πειραματική)	Ερωτηματολόγιο	-	Ερωτηματολόγιο
Srabstein et al 2008 (περιγραφική)	-	-	Παρατήρηση
Arabaci 2009 (περιγραφική)	-	-	Ερωτηματολόγιο
Hatzis et al 2010 (πειραματική)	Έλεγχος βιολογικών παραμέτρων	Ημερολόγια Παρατήρηση	Έλεγχος βιολογικών παραμέτρων

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ - REVIEW

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΠΡΟΑΓΩΓΗΣ ΥΓΕΙΑΣ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΩΣ ΦΟΡΕΑ ΠΡΟΑΓΩΓΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

Πίνακας 3 Παρουσίαση μελετών με βάση τη μορφή αξιολόγησης που χρησιμοποιήθηκε (συνέχεια)

Μελέτες	Διαγνωστική	Διαμορφωτική	Τελική
Klein et al 2010 (πειραματική)	Έλεγχος βιολογικών παραμέτρων, Παρατήρηση, Ερωτηματολόγιο	-	Έλεγχος βιολογικών παραμέτρων, Παρατήρηση, Ερωτηματολόγιο
Αλεξανδροπούλου 2013 (πειραματική)	Ερωτηματολόγιο	-	Ερωτηματολόγιο
Αριθμός μελετών: 27	20	7	27
Έλεγχος βιολογικών παραμέτρων	6	-	5
Ερωτηματολόγιο	15	2	22
Παρατήρηση	4	2	10
Συνέντευξη	2	1	1
Ημερολόγιο	-	4	-
Ομάδες συζήτησης	-	1	-
Τετράδιο εργασίας	-	1	-
Ανάλυση περιεχομένου	-	1	-

ABSTRACT

Evaluation of Health Promotion Programs: The Case of Health Promotion Through Schools

Marianthi Alexandropoulou

RN, PhD, Day Oncology Clinic, Metaxa Oncology Hospital

Background: School's contribution in public health promotion is an issue that concerns literature and needs to be explored and assessed. **Aim:** To evaluate the effectiveness of school health promotion programs. **Method:** A literature review in English and in Greek in the databases of Pubmed, SciVerse Scopus (Elsevier) and in Google Scholar was conducted for the years 1990-2011. A secondary search was conducted by investigating the reference lists of the gathered literature. Key words used were: evaluation, effectiveness, school health education/promotion programs. **Results:** Twenty-seven studies were retrieved (nineteen experimental, seven surveys, and one qualitative). Twenty-six studies used health education programs, sixteen used prevention programs, eight used health protection programs, and seven used environmental control. Six studies used all concepts of health promotion. Twenty studies used needs assessment, seven studies used process evaluation and all used output evaluation. Five studies used all three ways of evaluation. Self assessment was mainly employed using quantitative means (e.g. Score) through questionnaires, instead of using the clients' evaluation through other techniques (interviews, diaries etc). **Conclusions:** This review presents research data providing evidence that school health promotion activities are effective and therefore schools can operate as a means of health promotion.

Key-words: *evaluation, effectiveness, school health education/promotion programs.*

Corresponding Author: Marianthi Alexandropoulou, Tel.: 6949 318 672, e-mail: malexan@nurs.uoa.gr

Βιβλιογραφία

- World Health Organization. The Ottawa charter for Health Promotion In Kaplan A (ed) 1992: "Health Promotion and chronic illness. Discovering a new quality of health" Copenhagen: WHO Regional office for Europe, European Series 1986, 44:2.
- Tones K, Green J. Health promotion: Planning and strategies. Sage Publications, 2005: 305-340.
- Draijer J, Williams T. School health education and promotion in the members states of the EEC. The Commission of the EEC, 1991.
- Σουρτζή Π. Προαγωγή της Υγείας στην Κοινότητα. Στο: Κοινωνική Νοσηλευτική. Πανεπιστημιακές παραδόσεις. Τμήμα Νοσηλευτικής. Αθήνα, 1999.
- Sourtzi P. Evaluation of Health Promotion Activities in Primary Health Care: Perceptions of community nurses and their clients. Dissertation. University of Birmingham, Faculty of Medicine and Dentistry, Department of Nursing Studies. Birmingham, 1995: 15, 51.
- Λιαρόπουλος Λ Οικονομία της υγείας. Πανεπιστημιακές παραδόσεις. Τμήμα Νοσηλευτικής. Αθήνα, 2003.
- Ewles L, Simnett I. Promoting Health. A practice guide. 3rd Edition. Chapman & Hall, London, 1995: 20-33, 106-112.
- Green LW, Kreuter MW. Health promotion planning: An educational and ecological approach. 3rd ed. Mayfield publishing company, 1999: 218-261.
- Oosterhof A. Εκπαιδευτική αξιολόγηση: Από τη θεωρία στην πράξη (Developing and using classroom assessments). Επιμέλεια ελληνικής έκδοσης: Κασιμάτη Κ. Εκδόσεις Έλλην. Αθήνα, 2010, ISBN 960-697-035-3.
- Arbeit ML, Johnson CC, Mott DS, Harsha DW, Nicklas TA, Webber LS, Berenson GS. The heart smart cardiovascular school health promotion: Behaviour correlates of risk factor change. Preventive medicine, 1992, 21:18-32.
- Munodawafa D, MarTy P, Gwede C. Effectiveness of health instruction provided by student nurses in rural secondary schools of Zimbabwe: a feasibility study. International journal of nursing studies, 1995, 32:27-38.
- Manios Y, Kafatos A. Health and Nutrition Education in Elementary Schools: Changes in health knowledge, nutrient intakes and physical activity over a six year period. Public Health Nutrition, 1999, 2:445-448.
- Barrett L.C. Teaching teachers about school health emergencies. Journal of School Nursing, 2001, 17:316-322.
- Campbell N.R., Ayala G.X., Litrownik A.J., Slymen D.J., Zavala F, Elder J.P. Evaluation of a first aid and home safety program for Hispanic migrant adolescents. American Journal of Preventive Medicine, 2001, 20:258-265.
- Chen MY, Huang LH, Wang EK, Cheng NJ, Hsu CY, Hung LL, Shiao YJ. The effectiveness of health promotion counseling for overweight adolescent nursing students in Taiwan. Public health nursing, 2001, 18:350-356.
- Magnussen P, Ndawi B, Sheshe A, Byskof J, Mbwana K, Christensen N. The impact of a school health programme on the prevalence and morbidity of urinary schistosomiasis in Mwera Division, Pangani District, Tanzania. Transactions of the royal Society of tropical medicine and hygiene, 2001, 95:58-64.
- Βεσκούκη Γ.Λ. Αξιολόγηση επιπέδου γνώσεων για παροχή Πρώτων Βοηθειών σε μαθητές Λυκείου. Νοσηλευτική, 2002, 41:451-463.
- Bahari M.B., Nur N.M., Rahman A.F. A knowledge of asthma in school children: A survey among primary school teachers. Singapore Medical Journal, 2003, 44:131-135.
- Campbell B, Lubben F. The provision of a health promoting environment for HIV/AIDS education: The case of Namibian senior secondary schools. International Journal of Educational Development, 2003, 23:529-542.
- Uray T., Lunzer A., Ochsenhofer A., Thanikkel L., Zingerle R., Lillie P, Brandl E., Sterz F. Feasibility of life-supporting-first-aid (LSFA) training as a mandatory subject in primary schools. Resuscitation, 2003, 59:211-220.
- Hoelscher D, Feldman H, Jonhson C, Lytle L, Osganian S, Parcel G, Kedler S, Stone E, Nader P. School-based health education programs can be maintained over time: results from the CATCH Institutionalization study. Preventive medicine, 2004, 38:594-606.
- Prell H, Berg MC, Johnsson L, Lissner L. A school-based intervention to promote dietary change. Journal of Adolescent Health, 2005, 36:529.e15-529.e22.
- Harrison M, Burns CF, McGuinness M, Heslin J, Murphy N. Influence of a health education intervention on physical activity and screen time in primary school children: "Switch off-Get active". Journal of science and medicine in sport, 2006, 9:388-394.
- Hyland R, Stacy R, Adamson A, Moynihan P. Nutrition-related health promotion through an after-school project: The responses of children and their families. Social Science & Medicine, 2006, 62:758-768.
- Jurg M, Kremmers S, Kandel M, Van Der Wal M, De Meig J. A controlled trial of a school-based environmental intervention to improve physical activity in Dutch children: JUMP-in, kids in motion. Health Promotion International, 2006, 21:320-330.
- Younas S., Raynesb A., Mortonb S., Mackway-Jonesa K. An

- evaluation of the effectiveness of the Opportunities for Resuscitation and Citizen Safety (ORCS) defibrillator training program designed for older school children. *Resuscitation*, 2006, 71:222-228.
27. Baser M., Coban S., Tasci S., Sungur Gonul., Bayat M. Evaluating first aid knowledge and attitudes of a sample of Turkish primary school teachers. *Journal of Emergency Nursing*, 2007, 33:428-432.
 28. Σταθόπουλος Θ. Ανάπτυξη και αξιολόγηση προγράμματος αγωγής υγείας κατά του καπνίσματος με τη χρήση αλληλεπιδραστικής ιστοσελίδας σε μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Διδακτορική διατριβή. ΕΚΠΑ, Τμήμα Νοσηλευτικής. Αθήνα, 2007.
 29. Faggiano F, Galanti MR, Bohrn K, Burkhart G, Vigna-Taglianti F, Cuomo L, Fabiani L, Panella M, Perez T, Silliquini R, Kreeft P, Vassara M, Wiborg G. The effectiveness of a school based substance abuse prevention program: EU-Dap cluster randomized controlled trial. *Preventive medicine*, 2008, 47:537-543.
 30. Harraldson KS, Lindgren E, Fridlund B, Baigi A, Lydell M, Marklund B. Evaluation of a school based health promotion program for adolescents aged 12-15 years with focus on well-being related to stress. *Public health*, 2008, 122:25-33.
 31. Reutzel T, Desai A, Workman G, Atkin J, Grady S, Todd T, Nguyen N, Watkins M, Tran K, Liu N, Rafinski M, Dang T. Medication management in Primary and Secondary Schools: Evaluation of Mental Health Related In-service Education in Local Schools. *Journal of school nursing*, 2008, 24:239-248.
 32. Srabstein J, Berkman B, Pyntikova E. Anti bullying Legislation: A Public Health Perspective. *Journal of Adolescent Health*, 2008, 42:11-20.
 33. Arabaci IB. Health services management in primary schools (Elazig city sample). *Procedia Social and Behavioural Sciences*, 2009, 1:235-241.
 34. Hatzis C, Papandreou C, Kafatos A. School health education programs in Crete: Evaluation of behavioral end health indices a decade after initiation. *Preventive medicine*, 2010, 51:262-267.
 35. Klein D, De Toia D, Weber S, Wessely N, Koch B, Dordel S, Sreeram N, Tokarski W, Strüder H, Graf C. Effects of a low threshold health promotion intervention on the BMI in pre-school children under consideration of parental participation. *e-Spen, The European e-Journal of clinical nutrition and metabolism*, 2010, 5:125-131.
 36. Alexandropoulou M. Evaluating a health educational first aid program for special education school personnel: a cluster randomised trial. *International Journal of Caring Sciences*, 2013, 6(1):115-126.
 37. Fritsch K, Heckert K. Working Together: Health Promoting Schools and School Nurses. *Asian Nursing Research*, 2007, 1:147-152.
 38. Bartlett E. The Contribution of School Health Education to Community Health Promotion: What Can We Reasonably Expect? *American Journal of Public Health*, 1981, 71:1384-1391.
 39. Deschesnes M, Martin C, Jomphehill A. Comprehensive approaches to school health promotion: how to achieve broader implementation? *Health Promotion International*, 2003, 18:387-396.
 40. Inman D, Bakergem K, LaRosa A, Garr D. Evidence-Based Health Promotion Programs for Schools and Communities. *American Journal of Preventive Medicine*, 2011, 40:207-219.
 41. Kraag G, Zeegers M, Koka G, Hosman C, Huijter H. School programs targeting stress management in children and adolescents: A meta-analysis. *Journal of School Psychology*, 2006, 44:449-472.
 42. Maesae L, Lievens J. Can the school make a difference? A multilevel analysis of adolescent risk and health behaviour. *Social Science & Medicine*, 2003, 56:517-529.
 43. Oakley A, Fullerton D, Holland J, Arnold S, France-Dawson M, Kelley P, McGrellis S. Sexual health education interventions for young people: a methodological review. *British Medical Journal*, 1995, 310:158-162.
 44. Νόμος 2817/2000 Εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και άλλες διατάξεις. ΦΕΚ 78 Α' /14-3-2000.
 45. Εγκύκλιος Γ2/6006/7-11-2001.
 46. Εγκύκλιος Φ11.2/818/78436/Γ1/25-7-2002.
 47. Υπουργική Απόφαση Γ2/43520/ΦΕΚ Β' 543/01-05-2002 Προγράμματα Αγωγής Υγείας.